

Jaargang 20
Nummer 1
Mei 2026

PThUnie

Magazine van en voor iedereen die zich met de PThU verbonden voelt.

Thema: **Wereldwijd**

pag
12

'Bijdragen aan Gods glorie'

Internationale masterstudenten in Utrecht

pag
10

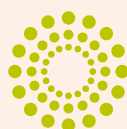
Ongemakkelijk

Met de Bijbel in gesprek over racisme

pag
4

Waarheid en vrijheid

Heleen Zorgdrager neemt afscheid

Protestantse Theologische **Universiteit**

Inspiring wisdom

Wereldwijd

In dit nummer gaat het om de vormende impact die een verblijf in een ander land heeft op docenten én studenten. Zo was het een 'strikt wijsgerig' klimaat, waarin Gerrit Immink belandde toen hij in Amerika filosofie studeerde bij Alvin Plantinga.

Alles draaide om logica en metafysica en – boeiend voor de jonge theoloog – het Godsbestaan. Immink wilde niet in Amerika blijven, omdat hij dan als predikant 'smooth, smile and simple' zou moeten preken. Christelijk geloof kan niet zonder reflectie, niet zonder theologie die 'cirkelt om het geheim', zegt hij in een interview met ons blad.

Tijdens haar opleiding studeerde Heleen Zorgdrager, die onlangs met emeritaat ging, een jaar in de DDR. Ze veranderde erdoor, keek met nieuwe ogen naar haar eigen context en ontdekte hoe belangrijk ze kon zijn als bruggenbouwer. Ze werd actief in de wereldwijde oecumene, ontwikkelde sensitiviteit voor de rol van de theologie in het slavernijverleden en voor patronen van racisme en uitsluiting. In Oekraïne, waar ze al vanaf 2005 komt en later in Lviv doceerde, raakte het haar hoe gelovig en moedig de mensen waren en nog altijd zijn, met een enorme inzet voor burgerrechten,

voor vrijheid en waarheid. Hier moet ik wezen, wist ze. Ze zag er het evangelie gebeuren. Het maakte haar, vertelt ze, scherp om het diaconale en het profetische bij elkaar te houden: 'Als kerk verzaak je gewoon je roeping als je je niet uitspreekt tegen ideologieën die niet met het evangelie verenigbaar zijn.' Door een jaar te verblijven in Argentinië, in de dagen van de bevrijdingstheologie, ging ook nieuwtestamenticus Jan Krans met nieuwe ogen kijken naar de eigen context én naar de Bijbel. Hij doet verslag van een ontdekking in het boek Handelingen. Vier van onze internationale studenten, Faith Mwendu Mugo (Kenya), Kevin Ami Nyo (Kameroen), Karola Koncz (het Hongaarsspreekende deel van Roemenië) en Naomi Data (Zambia) vertellen over wat hun studie bij de PThU voor hen betekent: de ruimte voor sterk verschillende theologische opvattingen én de nabijheid van docenten. Ze zijn ook hun eigen traditie en context opnieuw gaan waarderen, al willen ze hun kerken ook veranderen: inclusiever, ruimhartiger. In een kort interview stelt Hala Bitar, docent in Beiroet en promovenda aan onze universiteit: christelijk onderwijs in Libanon moet op een hoger plan worden gebracht, zodat het kan bijdragen aan goed burgerschap om het land op te bouwen. Kirsten van der Ham schrijft over haar promotieonderzoek, waarbij zij door middel van gezamenlijke contextuele Bijbelstudies bewustzijn wil wekken voor racisme en een gesprek daarover mogelijk wil maken. De Bijbelverhalen blijken te werken als spiegels. En Eward Postma ontmoette in Lissabon, kort na zijn studie, iemand van de andere kant van de wereld en zijn eigen wereld werd daardoor vergroot én verrijkt. Ook dáár wil de PThU aan bijdragen.

inhoud

pag
4

Tussen Potrovsk en Paramaribo

Bernhard Reitsma in gesprek met Heleen Zorgdrager.

pag
12

Context is alles

Vier internationale masterstudenten vertellen over daar en hier.

pag
18

Wereldwijd?

Die term is misschien niet zo onschuldig, betoogt Jan Krans.

En verder:

pag
09

Column

Eward Postma ging na zijn kerkelijk examen op ontdekkingsreis.

pag
10

Racisme in kerk en theologie

Het zijn ongemakkelijke gesprekken, weet Kirsten van der Ham.

pag
20

Met emeritaat

Oud-rector Gerrit Immink over zijn geloof en zijn theologie.

pag
25

Promoties & publicaties

Met ditmaal o.a. de promotie van Jürgen Gruhler.

PThUnie is een magazine van en voor iedereen die zich met de PTHU verbonden voelt.

Adverteren in PThUnie? Vraag naar de mogelijkheden via communicatie@pthu.nl

Wijzigingen in uw abonnement doorgeven? Ga naar pthu.nl/wijzigingdoorgeven

Redactie: Christiane van den Berg-Seiffert, Theo Boer, Caspar Dullemond (eindredacteur), Bernhard Reitsma, Henk de Roest (hoofdredeacteur), Paul Sanders en Esther Scherpenisse (adviseur).

Redactieadres (postadres): Janskerkhof 12, 3512 BL, Utrecht, communicatie@pthu.nl

Vormgeving en realisatie: Verloop drukkerij, Alblasterdam.

Fotografie: Caspar Dullemond, Sandra Haverman, Jorien Holsappel, Freddy Schinkel, Maarten Wisse.

ISSN-nummer 1876-9233

'De kerk moet staan voor vrijheid en waarheid'

door Bernhard Reitsma

Bernhard Reitsma: *Je komt uit een klein stadje in Friesland en je begon je theologische opleiding aan een schooltje in Kampen. Nu eindig je je carrière met een breed perspectief en een wereldwijd netwerk, zoals ook uit de thema's van je afscheidsrede bleek. Kun je iets vertellen over de weg die je bent gegaan?'*

Heleen Zorgdrager: *'Bij ons thuis was de wereld altijd in beeld. Mijn vader was op zee, bij de KNSM en later bij de NedLloyd. Soms was hij maandenlang weg. Hij schreef brieven, nam cadeaus voor ons mee uit Suriname, de Antillen, Japan, Singapore... Dat betekent dat je opgroeit met het idee dat de wereld groter is dan je eigen woonplaats of je eigen land. En Kampen: het werd wel het schooltje genoemd, maar de hogeschool – en later universiteit – was in de jaren zeventig en tachtig heel energiek. We streden voor democratisering en er kwamen studenten van elders studeren, met name zwarte Zuidafrikanen. Die brachten in Kampen de wereld binnen. En de Black Theology en kritische inzichten over kerk en apartheid. Ook docenten hadden een breed perspectief: Leendert Oranje had in Jakarta lesgegeven en introduceerde de postkoloniale bevrijdingstheologie; Bert Schuurman bracht het Argentijnse perspectief mee. Het kleine stadje was een hub van vernieuwende theologie.'*

BH: *'Maar al zit je in zo'n hub, dan nog is de vraag wat je er zelf van meeneemt. Wat gebeurde er met jou in die tijd?'*

HZ: *'Het belangrijkste is denk ik dat ik een jaar in de DDR heb gestudeerd. Veel studenten, ook in onze vriendenkring, gingen één jaar of twee jaar naar Oost-Europa. Hebe Kohlbrugge zorgde er vanuit haar netwerk voor dat studenten aan verschillende universiteiten en seminaries konden*

Liggen Potrovsk en Paramaribo ver van ons bed? Helemaal niet, vindt Heleen Zorgdrager. In haar afscheidsrede als hoogleraar systematische theologie en genderstudies aan de PThU, op 27 januari, stond zij niet alleen stil bij de voor haar essentiële thema's politieke theologie en gender, maar koppelde ze deze ook aan twee plekken die haar dierbaar zijn: Oekraïne en Suriname. Voor PThUnie sprak ze met haar collega Bernhard Reitsma over perspectieven, bruggen bouwen en een brede blik.

studeren. Zij geloofde erin dat door vriendschap bruggen gebouwd konden worden, door het IJzeren Gordijn heen. Over de formeel toegestane oecumene was ze heel sceptisch. Ze wist: studenten zijn open, nieuwsgierig en kunnen zich vrij bewegen. Zo hielden ze de contacten met de kerken warm. Dat herken jij denk ik ook wel, dat als je één keer die ervaring gehad hebt van in een andere context aan theologie doen, dat dat je verandert. Dan zie je hoe belangrijk dat is, niet alleen voor jezelf, maar ook wat je als bruggenbouwer kunt betekenen voor anderen.'

BR: *'Ja, precies. Als je in deze kamer zit en je kent niet meer dan dat, dan vermaak je je prima. Maar op het moment dat je weet dat er nog heel veel meer is en je bent daar één keer geweest, dan wordt ook deze kamer anders.'*

HZ: *'Ja, dat andere perspectief doet voortaan altijd mee. Dat kun je niet meer uitschakelen.'*

'Kampen was een hub van vernieuwende theologie'

BR: *'En vervolgens wil je ook meer. Hoe kwam je in Oekraïne terecht?'*

HZ: *'We zijn er in de zomervakantie van 2005 heen-gegaan, net na de Oranje Revolutie. Gewoon met de auto. Ik wist meteen: hier moet ik wezen. Hier kon ik verder vanuit mijn DDR-ervaring. Ik kende het leven onder het communisme, welke uitdagingen dat stelde aan kerk en geloof. Op de katholieke universiteit van Lviv waren ze bezig om een samenleving die door het communisme behoorlijk verwoest was, weer menswaardig te maken. Ook dat was een vorm van politieke theologie. Hun idealisme raakte mij. Dat de mensen daar met heel weinig middelen maar met grote overtuiging en inspiratie aan het werk waren. Als ondergrondse*

Heleen Zorgdrager (Franeker, 1959) studeerde theologie aan de Theologische Hogeschool in Kampen en aan het Predigerseminar in Wittenberg. In 2003 promoveerde ze cum laude bij prof. dr. Gerrit Neven in Kampen op taal en seksedifferentie als sleutels tot het denken van Schleiermacher. Zorgdrager was studentenpredikant in Leiden (1991-1996), gemeentepredikant in Leersum (1996-2005), senior programmamedewerker bij Kerk in Actie in Utrecht, zendingswerker en docent 'Oecumenische theologie en missiologie' aan de Oekraïense Katholieke Universiteit in Lviv (2005-2013) en hoogleraar (2013-2026). Tot begin dit jaar was ze ook gasthoogleraar in Lviv.

kerk waren ze door het communisme heen gekomen. Ze hadden in kampen gezeten, hadden hun geliefden verloren. Maar ze waren er niet aan kapot gegaan.'

BR: *'Wat leerde je dat over de kerk?'*

HZ: *'De kerk staat voor vrijheid en waarheid. Dat is de reden van bestaan van de kerk. Een dictatuur daagt je uit om in de waarheid te leven, zoals Václav Havel zei. Dat vraagt heel veel van mensen, maar er schuilt ook een enorme kracht in. Mensen steken hun nek uit, springen in de bres voor iemand die in de problemen komt. Daar gebeurt voor mij het evangelie.'*

BR: *'Nu kunnen mensen zeggen: dit is ver van mijn bed. Wat hebben wij hier in Nederland aan deze boodschap?'*

HZ: *'In Oekraïne hebben mensen gevochten voor*

Lees verder —>

hun burgerrechten. Daar hebben ze met hun bloed voor betaald. En dat doen ze nog steeds. Als ik dan zie hoe gemakzuchtig er hier soms over gepraat wordt... Hier in Nederland zetten sommigen inmiddels vraagtekens bij de principes van democratie. Dan denk ik: dat is levensgevaarlijk. We denken dat die democratische instituties er altijd wel zullen zijn. Nee, dat is niet zo. Die kunnen echt in een mum van tijd worden afgebroken, zoals je nu in een land als Hongarije ziet. Daar moet je je geestelijk tegen wapenen. Met mondigheid. Met bewustwording. Die afbraak begint bij woorden die niet meer gebruikt mogen worden. Ons vorige kabinet schrapte woorden als gender en diversiteit. Zo begint het.'

BR: *'De kerk staat voor waarheid en vrijheid, zeg je. Hoe kan de kerk in Nederland dat concreet maken?'*

HZ: 'Het beleid van de Protestantse Kerk kan zoveel moediger als het gaat om migratievraagstukken, rechtsextremisme of christelijk nationa-

mensen die hier wel horen te zijn en mensen die hier "eigenlijk" niet horen te zijn. Dan moet je als kerk je mond opentrekken, ook al betekent dat dat het een conflict kan opleveren. Ik heb er in de synode nog niet één discussie over gehoord.'

BR: *'Dat brengt mij op het andere belangrijke thema in jouw afscheidsrede: slavernij. Er zijn veel Nederlanders, ook in de kerk, die het een thema van vroeger vinden. De slavernij is afgeschaft, waarom zouden we ons er dan druk over maken?'*

HZ: 'Ik zou dan zeggen: heb je er ooit wel in verdiept? Weet je met welke vormen van racisme mensen van kleur in onze samenleving nog steeds te maken hebben? Het is niet toevallig dat wij nog steeds een witte kerk zijn. Met al ons "ge-welkomwelkom" weten we dat blijkbaar niet te doorbreken. En dan moeten we kijken naar onszelf. In onze theologie en in onze spiritualiteit zitten patronen die ervoor zorgen dat mensen van kleur zich niet zomaar thuis voelen bij ons.'

'Het beleid van de Protestantse Kerk kan zoveel moediger'

lisme. De kerk maakt nu een onderscheid: wij gaan ons niet uitspreken tegen zo'n politieke richting of ideologie, maar wij kijken waar mensen in de verdrukking komen en daar zijn we diaconaal present. Ik begrijp helemaal niets van dat onderscheid tussen profetisch zijn en diaconaal present zijn. Als kerk verzaak je gewoon je roeping als je je niet uitspreekt tegen ideologieën die niet met het evangelie verenigbaar zijn, wanneer in naam van het christendom een verschil wordt gemaakt tussen wij en zij, tussen hoger en lager, tussen

We hebben racistische patronen. Ook ik denk al snel: dit is iemand van kleur, terwijl ik bij jou, Bernhard, niet denk: dit is iemand die wit is. Want jij valt voor mij in een vanzelfsprekendheid die ik van jongs af aan ken. Jij bent "ons soort mensen". Als ik hier op de universiteit iemand van kleur tegenkom neem ik aan dat dat wel een internationale student zal zijn en begin ik in het Engels te praten. Dat zijn patronen waar ook ik me nog steeds bewust van moet worden.'

BR: *'Speelt dit behalve in de kerk ook in de theologie?'*

HZ: 'Het speelt in onze theologie die nog altijd grote argwaan heeft ten opzichte van het materiële en zintuiglijke. Dat was "heidens", vonden de zendelingen. Het werkt door in een vanzelfsprekend gevoel van dominantie van Europese theologie. In ons onderzoek wordt duidelijk dat we de theologie die ontwikkeld is in de contexten van Suriname en van het Caribisch gebied, behoorlijk verwaarloosd hebben. We houden ons er weinig mee bezig of we stoppen ze in het vakje van lokale bevrijdingstheologie. Inmiddels ben ik geneigd te zeggen dat ook dit Nederlandse theologie is. Daar moeten we onze studenten vertrouwd mee maken. Het is heel anders dan Noordmans en Barth, maar het is wel theologie die bij ons hoort. Anders leven we in een ontkenning van het slavernijverleden waar we zelf de grootste acteur in geweest zijn. Wij hebben ervoor gezorgd dat die mensen daar in onze geschiedenis betrokken werden, mensen die dat helemaal niet gewild hebben. Nu horen ze erbij en moeten we naar ze luisteren.'

BR: *'En wat heeft dat voor consequenties?'*

HZ: 'Wij kunnen wat goed maken door theologische opleidingen in de Cariben en Suriname actiever te steunen. Er was een tijd dat er vanuit Utrecht en de Evangelische Broedergemeente veel aan gedaan werd om goede Surinaamse theologen op te leiden om docent aan een seminarium te worden. Veel van die docenten zijn inmiddels overleden. Hier ligt voor ons een mogelijkheid om aan een vorm van herstelbetaling te doen. Zorg dat een paar talentvolle mensen opgeleid

(Foto: Maarten Wisse)

worden – en dat hoeft helemaal niet aan de PThU maar kan ook aan een goede Caribische universiteit –, dat ze zich ontwikkelen tot docenten in de theologie. Dat helpt de kerken daar. Je kunt ook denken aan een uitwisselingsprogramma. Maar dan weer niet per se dat onze witte docenten daar les gaan geven of dat studenten zich alleen hier tot academische theologen kunnen ontwikkelen. Dan moeten we ook breder durven kijken en Zuid-Zuid verbindingen mogelijk maken. Hopelijk wil de Protestantse Kerk daar de beurs voor trekken.'

Lees verder —>

BR: *'En wat kunnen plaatselijke kerken hierin betekenen?'*

HZ: 'Migrantengemeenschappen in de grote steden zoeken ruimten om te vieren. Dat gaat heel moeizaam. Ze willen het liefst een ruimte waar ze niet voor een half jaar terecht kunnen maar waar ze echt hun eigen plek vinden. Er zijn

gelukkig kerken die ruimten beschikbaar stellen. Maar ze stellen er vaak wel veel voorwaarden bij. Door gebouwen ruimhartig beschikbaar te stellen, kunnen de kerken iets goed maken van wat in het verleden fout is gegaan.'

BR: *Tenslotte: wat leert jou die wereldwijde kerk?'*

HZ: 'De aarde is des Heren. Dat betekent dat het niet onze keus is of we nu wel of niet wereldwijd aan theologie doen en of we ons daarvoor openstellen. Nee: daarin zijn we geplaatst en dat is onze locus. Door in dialoog te gaan met andere tradities en andere inzichten en andere vormen van geloven, relativeren we onze kerkgrenzen. Ik denk dat dat de ervaring is van iedereen die zich in de wereldwijde oecumene begeeft. Je gaat daardoor tegelijk meer liefde voor je eigen traditie voelen, maar niet op een hebbelijke manier. Je ziet wat het sprankelende is van je eigen traditie, omdat je die ziet door de ogen en in het beleven van anderen.'

(Uitwerking tekst: Caspar Dullemond)

Studiemiddag 'vreemdelingschap'

Het valt niet altijd mee om een minderheid te zijn. Christenen in Nederland komen daar langzaam maar zeker achter; moslims weten dat al langer. Op de boekpresentatie *Identity and Vocation of Christian Minority Communities; A Conversation with Religious Sources* op 29 mei van prof. dr. Bernhard Reitsma en Erika Van Nes-Visscher wordt in lezingen en workshops stilgestaan bij het 'vreemdelingschap' van gelovigen.

Tijdens de bijeenkomst bespreken we de identiteit en de roeping van de christelijke gemeenschap als minderheid, naar aanleiding van de uitdaging van de islam en de ontmoeting

met moslims', aldus Reitsma: 'Heeft het christendom een "minderheids-DNA"? En wat betekent dat dan voor de christelijke theologie en geloofspraktijk? Daarover gaan we deze middag graag in gesprek, om samen te onderzoeken hoe we – misschien wel juist in de minderheid – Christus kunnen navolgen.' Onder meer Beppie Wessels-Schuurman (predikant in de Schilderswijk in Den Haag) en Kees van Ekris (scriba van de Protestantse Kerk in Nederland) leveren een bijdrage aan deze studiemiddag. De bijeenkomst vindt van 13.30 tot 17.30 uur plaats in het Huis van Vrede, Trumanlaan 70-72, Utrecht. Aanmelding via pthu.nl/actueel/agenda/

Tot aan de einden der aarde

door dr. Eward Postma

universitair docent beroepsvorming & spiritualiteit aan de PThU

In het jaar 2000 reisde ik in mijn eentje naar Lissabon. Ik had net kerkelijk examen gedaan en wilde op ontdekkingsreis. Ik had bedacht dat ik zo ver mogelijk naar het westen wilde, maar zonder het continent te verlaten. Vijfhonderd jaar na Christoffel Columbus en zijn illustere collega's wilde ik stoppen waar dat wel degelijk kan. Vandaar Lissabon. Noem het idealistisch avonturieren.

Mijn symbolische daad stelde ik per vliegtuig. Niets in mij plaatste daar vraagtekens bij. Integendeel, ik herinner me nog levendig hoe ik genoot van de vlucht boven de wolken. Na twee dagen Lissabon ontmoette ik Jason, een Braziliaanse journalist die op zoek was naar de Portugese roots van zijn cultuur. Hij wilde hier een tijdje werken en studeren. We waren ongeveer van dezelfde leeftijd en besloten enkele dagen samen op te trekken.

Zijn zoektocht kwam beslist niet alleen voort uit liefde voor het land. 'Portugal' en ontdekkingsreizigers waren voor hem synoniem aan een agressieve inbreuk op de Braziliaanse cultuur. Door de wortels van het kolonialisme te onderzoeken hoopte hij zichzelf en de cultuur waarin hij was opgegroeid beter te begrijpen. Ik vergezelde hem naar de campus toen hij zich inschreef aan de universiteit. We bezochten samen de monumenten die voor de ontdekkingsreizigers zijn opgericht. We reden in de trammetjes waar Lissabon zo beroemd om is, aten pastéis de nata. We bleken van dezelfde muziek te houden, gingen dansen

op plekken waar ik alleen nooit was gekomen – zo leerde ik nieuwe muziek kennen waar ik nog steeds van houd. En we wandelden langs de Taag, waar vijfhonderd jaar eerder ontdekkingsreizigers vertrokken om de oceanen over te steken en zich het beloofde land toe te eigenen.

Voor mij was Lissabon een symbolische grens. Europa was mij groot en rijk genoeg: tot hier en niet verder. En toch werd juist daar, op die grens, mijn wereld groter en rijker. De grens bleek niet waterdicht. Er kwam ook iets van de andere kant. Met zijn vriendelijkheid, zijn humor en zijn liefde voor muziek bracht Jason een ervaringswereld mee die ik herkende, waar ik in mee kon en die tegelijk volstrekt nieuw was. Westers en toch compleet anders. Door 'Lissabon' wist ik mij een wereldburger.

Natuurlijk had mijn statement naïeve kanten. Toch geloof ik nog steeds dat het zin heeft om met symbolische daden grenzen te stellen. Als ik niet zelf markeer dat deze wereld eindig is, wie doet het dan? Een expansieve cultuur, zoals de Europese, hoeft dat niet tot in de eeuwigheid te blijven. *The American Dream* hoeft niet het laatste woord te hebben, ook theologisch niet. Grenzen aan ongebreidelde groei duiden niet op tragiek, hooguit op een nieuw avontuur. Intussen vlieg ik niet meer. Als je bij je eigen ontplooiing de einden van de aarde in acht neemt en de symbolische waarde van die handeling koestert, kan het zomaar gebeuren dat iemand van de andere zijde je tegemoetkomt.

‘Ongemak’: met de Bijbel in gesprek over racisme

door Kirsten van der Ham
promovendus aan de PThU

Na afloop van de kennismakingsbijeenkomst blijf ik nog even napraten met Elsie. Zij is lid van een Pinksterkerk die grotendeels bestaat uit zwarte Ghanese migranten. Ze zegt: ‘Ik vind dit project echt goed: praten over racisme.’ Als ik haar vraag waarom, antwoordt ze: ‘We hebben het er nooit over. We zijn bang dat het tot conflicten zal leiden.’ Ik vraag haar of ze die spanning vanavond ook voelde. Elsie zegt: ‘Nee, het was eigenlijk echt een goed gesprek.’ We praten door over de gezamenlijke Bijbelstudie over racisme die we samen met een PKN-kerk gaan doen, een gemeente die vooral bestaat uit witte mensen die in Nederland geboren en getogen zijn. Twee andere kerkleden voegen zich bij ons gesprek en grappen: ‘Dan gaan we wel ruzie krijgen!’

In mijn promotieonderzoek over het bespreekbaar maken van racisme via gezamenlijke Bijbelstudies in kerken kom ik vaker tegen dat mensen het onderwerp racisme liever uit de weg gaan. Of ze vragen zich af waarom we het in kerken eigenlijk over racisme zouden moeten hebben. Is dat niet meer een maatschappelijk vraagstuk? Wat hebben kerk en theologie daarmee te maken?

Racisme is in de theologie helaas niet afwezig. Christelijke theologie heeft bijgedragen aan de onderbouwing van het idee dat er verschillende rassen zijn en dat het ene boven het andere staat. Dat speelde bijvoorbeeld een rol in de rechtvaardiging van koloniale slavernij en apartheid. Maar racisme werkt ook op subtielere en meer systemische manieren door in de hedendaagse theologiebeoefening. Bijvoorbeeld doordat witte, Westerse theologie vaak dominant is en vaak meer autoriteit krijgt toegekend dan bijvoorbeeld Aziatische of Afrikaanse theologie.

Dat racisme ook in kerken speelt, bijvoorbeeld in de vorm van (onbewuste) vooroordelen, blijkt uit

ervaringen zoals die van Jomima, een vrouw van Molukse afkomst die meedeed aan een van de Bijbelstudies. Zij vertelt dat ze meerdere keren een kerkdienst met vooral witte Nederlandse kerkgoers heeft bezocht. Bij binnenkomst kreeg ze het gevoel dat mensen dachten dat ze per ongeluk het kerkgebouw was binnengelopen. Op basis van haar huidskleur leken ze in te schatten dat Jomima geen christen is. ‘En als ze dan doorhebben dat ik christen ben, dan is het ineens: “oh zuster!”’ Dan wordt ze opeens wel verwelkomd.

De mensen die Jomima niet meteen herkennen als medechristen hebben daar vast geen slechte bedoelingen mee. Ze geloven waarschijnlijk ook niet bewust dat iemand met Jomima’s huidskleur geen christen kan zijn. Dat beeld bestaat onbewust en vandaaruit wordt wel gehandeld.

Onbekendheid

In de afgelopen decennia is het kerklandschap in Nederland steeds diverser geworden. De wereldwijde kerk is ook hier in Nederland aanwezig.

Die diversiteit en veelkleurigheid is een verrijking, maar kan ook gepaard gaan met onbekendheid, ongemak, (onbewuste) vooroordelen en scheve onderlinge verhoudingen. Het vraagt om kritische zelfreflectie en eerlijke gesprekken om dat boven tafel te krijgen. Met dat doel heb ik in mijn promotieonderzoek kerkleden met elkaar in gesprek gebracht middels Bijbelstudies.

Waarom zouden we juist met de Bijbel in gesprek gaan over racisme? Omdat Bijbelverhalen ons een spiegel kunnen voorhouden. Ze laten zien hoe mensen omgaan met verschil, macht, uitsluiting en solidariteit. In het gesprek over die verhalen worden hedendaagse patronen herkenbaar. Deelnemers lezen bijvoorbeeld Esther 3, waarin een daad van Mordechai leidt tot haat tegen alle Joden in Perzië. Zij herkennen hierin hoe andere culturen als bedreigend worden weggezet en hoe gemakkelijk mensen weggijken wanneer anderen worden getroffen. Anderen lezen het verhaal van Daniël, die aan het Babylonische hof een belangrijke positie krijgt. Zij zien juist hoe iemand uit een andere cultuur ook kan worden omarmd.

Strenger beoordeeld

Deelnemers geven aan dat deze manier van Bijbellezehen helpt om racisme beter te begrijpen en bekende teksten opnieuw te lezen. Een deelnemer zegt bij de evaluatie: 'Het was fijn om te kunnen deelnemen. Door de actieve vorm konden we in een veilige omgeving uit de Bijbel en van elkaar leren over (voorkomen van) discriminatie en racisme.' De Bijbelstudiemethode bestaat namelijk uit verschillende interactieve werkvormen om deelnemers het Bijbelverhaal van verschillende kanten te laten bekijken.

Na afloop van de gezamenlijke Bijbelstudie met de Ghanese Pinksterkerk en de PKN-kerk zoek ik Elsie weer op. Tijdens de bijeenkomst deelde ze dat haar werkgever haar werk structureel strenger beoordeelt dan dat van haar witte collega's. Ik vraag haar hoe ze de avond heeft ervaren. 'Het was mooi om deze avond samen te beleven',

zegt ze: 'Zeker met de vrouw die naast me zat. Ze ziet dingen nu echt anders.' De vrouw die naast Elsie zat, kreeg door Elsie's verhaal een beter beeld van hoe racisme iemands dagelijkse realiteit raakt.

Maakt zo'n Bijbelstudie het gesprek over racisme dan opeens makkelijk? Natuurlijk niet. Het is ook geen gemakkelijk onderwerp. Maar de Bijbelstudie bood deelnemers van de Ghanese Pinksterkerk en de PKN-kerk wel een opening voor gesprek waarin naar elkaar geluisterd werd. Dat raakte aan fundamentele vragen rondom racisme, over onderlinge verhoudingen tussen mensen, verantwoordelijkheid en Gods wil voor deze wereld.

Informatie over de methode

Er zijn vijf Bijbelstudies ontwikkeld die in kerken gebruikt kunnen worden: de verhalen van Exodus, Ester, Daniël, de ontmoeting tussen Jezus en een niet-Joodse vrouw en de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de contextuele Bijbelstudiemethode. De methode probeert met de Bijbel te kijken naar deze maatschappelijke kwesties en hoopt zo te komen tot stappen die we kunnen zetten naar een meer gelijkwaardige samenleving. Ook de eigen levenservaringen van de deelnemers staan hierin centraal. Voor het promotieonderzoek zijn de Bijbelstudies gedaan met groepen uit verschillende kerken samen, maar ze kunnen ook goed binnen de eigen gemeente plaatsvinden.

pthu.nl/kenniscentrum/producten/met-de-bijbel-in-gesprek-over-racisme/

Bijdragen aan Gods glorie

door Caspar Dullemond

Ze had nog nooit sneeuw gezien. Maar deze winter in Utrecht staarde Faith Mwende Mugo naar de sneeuwvlokken die gestaag naar beneden dwarrelden, naar de nog ongerepte witte laag op de stoep. Toen begreep ze voor het eerst de woorden uit Jesaja 1:18, over de scharlaken zonden die wit zullen worden als sneeuw: 'In Kenia hebben we dat Bijbelders vaak gelezen, terwijl er bij ons geen sneeuw is. Ja, bovenop de Kilimanjaro. Maar niet in ons dorp.' Contextuele theologie zit soms in een detail, wil ze maar zeggen.

Vier studenten die dit jaar de internationale master van de PThU doen, vertellen in torenkamertje 'Gunning' van het universiteitsgebouw over hun weg naar Utrecht en hun plannen voor daarna. Al geïntroduceerd: Faith Mwende Mugo uit Kenia. Zij onderzoekt het 'online discipelschap' van Generatie Z. Kevin Ami Nyoh uit Kameroen houdt zich bezig met de samenwerking tussen prille migrantenkerken en Europese kerken op de terreinen 'co-hosting' en 'collaborative mission'. Naomi Daka komt uit Zambia en bestudeert de argumenten achter de achterstelling van vrouwelijke predikanten in haar kerk in Zambia. De in Roemenië geboren Hongaarse Karola Koncz verdiept zich in een enigszins verwant thema: de positie van vrouwelijke theologen in de Gereformeerde Bond van de PKN. Bij alle vier zitten er persoonlijke overwegingen achter hun studiekeuze, waar ze verderop in het gesprek nog uitgebreid op terugkomen. Allereerst is de vraag: hoe zijn ze hier terechtgekomen?

Predikant Naomi Daka was eerder in Nederland voor Bridging Gaps, het internationale studieprogramma van PThU en Vrije Universiteit over contextuele theologie. Een enthousiaste hoogleraar, Klaas Pronk van de PThU, opende haar ogen voor de mogelijkheid om een master aan de universiteit te doen. Ze meldde zich aan, maar trok zich toch weer terug omdat het niet goed voelde om haar eigen kerk opnieuw voor langere tijd in de steek te laten. Achteraf maar beter ook: Daka's moeder overleed in die periode en zo kon zij bij haar zijn: 'Ik denk dat God het zo geregeld had.' Ze deed een nieuwe aanvraag en werd aangenomen: 'So far so good.' Student theologie Karola Koncz koos voor de PThU omdat deze, zegt ze, een breed aanbod van theologische stemmen

biedt: 'Hier op de PThU kom ik in aanraking met allerlei opvattingen, van vrijzinnig tot orthodox. Dat is de ideologische vrijheid die ik nodig heb bij mijn denken en schrijven.' Voormalig journalist Faith Mwendu Mugo vertelt dat ze 'altijd al' – nou ja: sinds 2012 – het verlangen had om aan de PThU te studeren. Ze leerde er zelfs Nederlands voor. En predikant Kevin Ami Nyoh stuurde een verzoek naar verschillende universiteiten in Noordwest-Europa, maar is blij dat hij bij de PThU werd toegelaten, omdat de afstudeerrichting Missional Communities precies in zijn straatje past.

Perspectieven

En hoe bevalt het hier? Enthousiaste reacties alom. De geringe afstand tussen docent en student voelt als een bevrijding, maken ze duidelijk. Kevin Ami Nyoh: 'De docenten zijn benaderbaar en bescheiden. Daardoor voel ik me vrij om mijn eigen ideeën naar voren te brengen. Docenten zijn ook nieuwsgierig naar jouw mening. Ze zeggen niet wat je moet vinden, maar geven je de instrumenten in handen om zelf een positie te bepalen.' 'Ook als ze het niet met je eens zijn', stemt Karola

anderen. Neem euthanasie: is dat een thema in Zambia? Nee. Maar als het wel een thema was, hoe zou je daar dan mee omgaan?' Karola Koncz: 'Van Bosco Bangura leerden we dat contextuele theologie betekent dat zelfkritiek en zelfwaardering hand in hand gaan. En dat is precies wat hier gebeurt. Vanuit Oost-Europa weet ik hoe zelfkritiek tot negativiteit kan leiden. Maar het is belangrijk om, naast de problemen die er zijn, ook je eigen traditie te waarderen.' Ami Nyoh: 'Het is transformerend om je van die contexten bewust te worden. Als ik nu de Bijbel lees, ben ik me er bewuster van hoe iemand uit Kameroen die leest.' En dat lukt beter als je uit je eigen context stapt, vult Daka aan: 'Er zijn grote verschillen, maar die zitten ook in ons hoofd. Ik ben erachter gekomen dat niet alles wat ik over witte mensen heb geleerd klopt.'

Karola Koncz leerde de grote onderlinge verschillen tussen de studenten waarderen: 'We hebben hier dit jaar meerdere studenten uit Kenia, elk met een eigen achtergrond en perspectief. Ook de Nederlandse studenten brengen allemaal een

'De docenten hier zijn benaderbaar en bescheiden. Daardoor voel ik me vrij om mijn eigen ideeën naar voren te brengen'

Koncz in. Ook een grote mate van vrijheid om zelf een afstudeeronderwerp te bedenken hoort daarbij. 'Op veel andere plekken legt de docent je een onderwerp op', aldus Ami Nyoh. Die academische vrijheid heeft hem 'durf' gegeven, zegt hij met een lach: 'Tegenwoordig ben ik af en toe zelfs confronterend.'

Naomi Daka benadrukt het belang van uiteenlopende, soms botsende perspectieven tijdens college: 'We brengen we onze eigen contexten mee. En we worden geconfronteerd met die van

eigen context mee. Daar verheug ik mij in.' Allemaal andere mensen, allemaal verschillende christenen. Maar wat we gemeen hebben, zegt Kevin Ami Nyoh, is dat we allemaal op de een of andere manier calvinist zijn. En dat roept bij hem de vraag op die in zijn afstudeeronderzoek centraal staat: als we ondanks onze verschillen ten diepste hetzelfde geloven, waarom kunnen migrantenkerken in Europa niet werkelijk integreren in de bestaande kerken? 'In mijn land zijn er mensen die zeggen: ons christendom is ons door westerse missionarissen opgedrongen en als wij dat christendom weer

verder brengen is dat nog steeds een wit christendom. Maar als het christendom westers is, waarom lééft het daar dan niet wat meer? Als wij in Europa

gemeenschap.' Faith Mwende Mugo voelt zich niet verbonden aan een bepaalde gemeente: ze gebruikt haar tijd in Nederland om zoveel mogelijk kerkelijke smaken te proeven.

Naar een Keniaanse kerk gaat ze niet: 'Ik wil de cultuur hier ervaren, meemaken hoe het is om op een Nederlandse manier kerk te zijn.' Naomi Daka heeft gekozen voor de Utrechtse Singelkerk: 'Daar voel ik me thuis. Daar doen ze ook hun best voor. Tijdens het koffiedrinken spreken ze je in het Engels aan. Ik ben ook een keer in een kerk geweest waar ze me negeerden. Daar ben ik halverwege de dienst weggelopen.' Ze houdt van de woorden in de Nederlandse kerk, maar het zingen hier vindt ze wat statisch, dus een enkele keer kijkt ze uit naar een Ghanese kerk in Amsterdam: 'Vooral als ik heimwee heb. In die kerk kun je dansen.' Heerlijk is dat, maar niet altijd nodig: 'Het is ook fijn om naar de woorden te luisteren, te mediteren op de muziek. Als je danst, mis je nog

'Contextuele theologie betekent dat zelfkritiek en zelfwaardering hand in hand gaan'

komen, dan zien we vooral oudere mensen in de kerk zitten. En het is allemaal zo kalm, zo plechtig – als een kerkhof! Bij ons vind je dat niet. *When you want to get hot, you go to church!*, zegt hij onder gelach van de anderen.

Koffiedrinken

Wat betreft hun kerkelijke betrokkenheid in Nederland kiezen ze allemaal hun eigen lijn. Karola Koncz komt graag in de Johanneskerk in Leersum, waar ze helemaal aan het begin van haar verblijf hartelijk was ontvangen: 'Een heel open

wel eens wat tekst...' Ami Nyoh is een paar keer in de Nieuwe Kerk en de Domkerk geweest, maar zijn internationale werk brengt hem bij vestigingen van zijn eigen kerk in heel Europa. Daar doet hij pastoraal werk en gaat voor in diensten. Meer een producent dan een consument dus? 'Ja, zo kun je dat wel zeggen.'

Generaties

Faith Mwende Mugo doet zoals gezegd onderzoek naar de geloofsbeleving van Gen-Z'ers. Hoe duiden ze zichzelf in de lijn van generaties? Mwende Mugo

noemt zichzelf een 'Zillennial', dus op het randje van beide. Daka is een Millennial. Karola Koncz is Gen-Z, maar zo voelt ze zich niet, benadrukt ze: 'Ik ben altijd omgegaan met mensen die ouder zijn dan ik. Zo ben ik gesocialiseerd.' Onder veel gelach wordt zelfs het vermoeden uitgesproken dat Kevin Ami Nyoh niet eens een Millennial is.

In Kenia zit Gen-Z al evenzeer aan het mobieltje gekluisterd als in Nederland, vertelt Mwende Mugo, maar verschillen zijn er ook: 'Bij ons horen ze vaak nog steeds bij een bepaalde kerk. Hier in Nederland is er van dergelijk *belonging* minder sprake. Ze weten van God, ze geloven in spiritualiteit, maar ze gaan vaak niet naar de kerk, terwijl ze dat soms wel degelijk zouden willen. Maar ze zien de kerk als saai – veel minder aantrekkelijk dan wat ze via sociale media krijgen voorgeschoteld.'

De anderen knikken: dit herkennen ze. Kevin Ami Nyoh: 'Hoezeer ik er ook van overtuigd ben dat een kerk een centrale doctrine heeft, zij moet ook dynamisch zijn. Ze beweegt mee met de tijd en moet open staan voor de problemen van vandaag.' Karola Koncz: 'We lazen Moltmann bij college. Daar kwam ik twee ideeën tegen die ik heel spannend vind. Het eerste is dat het essentieel is dat de kerk risico's neemt. En het tweede is het concept van creatief discipelschap. Hoe kunnen we kerk-zijn op een manier die relevant is, maar tegelijkertijd ook bij de waarheid van het christelijk geloof blijven?' Faith Mwende Mogo haakt aan: 'Als de context verandert en wij blijven statisch, dan verliezen we het. Daar komt bij dat dit de generatie met de grootste omvang is. Als we een hele generatie verliezen omdat we niet willen veranderen, dan is de invloed daarvan enorm.' Ze hoopt dat haar onderzoek iets oplevert dat bijdraagt aan Gods glorie.

Veranderen

De nieuwe generatie is ook een thema als het om gender gaat. Naomi Daka is sinds veertien jaar predikant in haar kerk. 'Mijn kerk heeft een probleem met inclusiviteit. Sinds 2002 mogen vrouwen er predikant worden, maar dat gebeurt nauwelijks. Het is dus niet verboden, maar het wordt ontmoedigd. We kennen vanouds een patriarchale cultuur, waarin we geleerd hebben dat vrouwen niet de leiding mogen hebben over mannen. Het is een cultureel probleem dat een theologisch probleem is geworden, omdat mensen de Bijbel zo zijn gaan lezen.' In haar onderzoek is Daka op zoek naar andere interpretaties van de Schrift. Ze wil deze vastleggen in een document dat het kerkelijk beleid moet gaan veranderen. Zij hoopt dat Gen-Z hiervoor openstaat: 'Millennials kun je moeilijk veranderen. Deze manier van denken, deze cultuur, is al deel van hen. De jongere generatie *can lead the change*.' Ook Karola Koncz wil haar onderzoek, naar standpunten over vrouwelijke predikanten binnen de Gereformeerde Bond, gebruiken om

haar eigen kerk te veranderen: 'Feminisme is tegenwoordig bijna een vloekwoord in Hongarije. En in Roemenië kun je als vrouw nauwelijks op de theologische faculteit terecht. Ik zou het taboe op dit onderwerp willen doorbreken, niet met zware druk, maar door het op gang brengen van een dialoog.' Ook Kevin Ami Nyoh is op zoek naar een dialoog, en wel tussen de kerk in Kameroen en haar 'start-ups' in diverse Europese landen: 'Deze

Directheid

Faith Mwende Mugo leerde Nederlands ter voorbereiding op haar studie. Ami Nyoh's ambities zijn bescheiden: hij wil de basis van de taal leren. 'Zodat ik terug in mijn land tenminste kan zeggen: ik ben Kevin!', zegt hij onder gelach. En Naomi Daka zegt: 'Ik begrijp alles wat er gezegd wordt, gewoon door goed te luisteren naar het gesprek.' Maar de Nederlandse taal hebben ze

'Als je danst tijdens de kerkdienst, mis je nog wel eens wat tekst'

migrantenkerken baseren hun beleid op wat de kerk in Kameroen leert. Ik zou graag willen dat de kerk in Kameroen zich meer bewust wordt van haar positie, en haar beleid op sommige punten aanpast zodat dit voor de migrantenkerken in Europa meer werkbaar wordt.'

maar beperkt nodig, merken ze, ook in hun ontmoetingen met Nederlanders, die bijna allemaal graag een gesprek in het Engels aangaan. Dat is een eigenschap die de studenten waarderen. Wat vinden ze verder van hun tijdelijke thuis? 'Het is vredig hier. Dat bevalt me. Mensen laten je met rust, maar als je hulp nodig hebt, dan staan ze voor je klaar. En mensen glimlachen tegen me. Dan voel ik me echt gezien', vertelt Naomi Daka. Faith Mwende Mugo beaamt dit: 'Ik voel me gerespecteerd hier. Mensen zijn respectvol. Prachtig hoe mensen hier bijna allemaal de buschauffeur groeten.' Het meest opvallend vinden ze de Nederlandse directheid. 'Maar ze waarderen het niet per se als iemand anders direct is tegen hen. Dan zijn ze vrij gauw beledigd', zegt Daka: 'Lastig vind ik ook dat mensen het beter denken te weten dan jij, omdat je uit Afrika komt. Een twintigjarige kan je aanspreken alsof je een kind bent. En dan denk ik: ik heb meer meegeemaakt dan jij hoor.' Karola Koncz: 'Die eerlijkheid is vaak fantastisch, maar soms ook moeilijk. Het zijn twee kanten van dezelfde medaille: als je allemaal gelijk bent, dan is beleefdheid blijkbaar minder nodig.'

Een hoger plan

Hoe bouw je een land op dat in crisis verkeert en deels in puin ligt? Hala Bitar, docent educatie aan de Near East School of Theology (NEST) in Beiroet en promovendus aan de PThU, ziet een taak weggelegd voor het christelijk onderwijs in haar land: 'Christelijke scholen speelden tijdens het Ottomaanse rijk een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de Arabische Renaissance. Nu Libanon opnieuw te maken heeft met oorlog, corruptie en economische crisis, kan het christelijk onderwijs bijdragen aan het verbeteren van de situatie.'

In haar werk en haar studie zoekt Bitar naar mogelijkheden om de focus van het Bijbel-onderwijs op christelijke scholen te verbreden en het onderwijs op een hoger plan te brengen: 'Religieus onderwijs draait bij ons vanouds om kennis van het geloof. Men wil het geloof behouden en doorgeven aan een volgende generatie. Maar wat mij betreft gaat het verder dan dat: met geloofseducatie kunnen

richting geven. Het geloof moet betekenis krijgen in hun leven.'

Vrije mensen

Dat is een inzicht dat maar moeizaam doordringt, merkt ze: 'God heeft ons naar Zijn beeld gemaakt: we zijn vrije mensen, we zijn aan elkaar gelijk, we hebben verantwoordelijkheden. God heeft ons niet alleen gemaakt om te leren, maar ook om te doen. Gods creativiteit roept ons op om zelf ook creatief te zijn in de dingen die we doen, in de veranderingen die we zoeken. Als christelijke leraren kunnen we onze studenten opwekken uit hun eigen domein te stappen en met rechtvaardigheid, respect en integriteit betrokken te raken in de levens van anderen. En in de hele maatschappij.'

Religieuze educatie staat in het Midden-Oosten academisch gezien laag aangeschreven, is haar ervaring. De aandacht die het krijgt blijft beperkt tot praktische geloofsoverdracht: een theoretische

'Met geloofseducatie kunnen nieuwe generaties zich ontwikkelen tot complete mensen'

nieuwe generaties zich ontwikkelen tot complete mensen. Christelijk onderwijs betekent óók dat we mensen opvoeden tot goed burgerschap. We moeten niet alleen kijken naar de Bijbel, maar ook naar de mensen die we onderrichten – kinderen, jongeren, volwassenen – en naar hun context. We moeten naar ze luisteren, ze

basis ontbreekt op dit terrein. Met haar promotie-onderzoek aan de PThU probeert ze in die leemte te voorzien. Ze weet zich gesteund door een deel van het onderwijsveld: 'Bij sommige docenten is er wel degelijk een wil tot verandering. Ze willen de diversiteit en de context van hun leerlingen recht doen, maar ze zitten vast aan hun curriculum.'

‘Wereldwijd’ volgens Handelingen

door Jan Krans-Plaisier

universitair docent Nieuwe Testament aan de PThU

Als student heb ik ooit een jaar in Argentinië gestudeerd. Daar ontdekte ik dat het woord ‘wereldwijd’ minder onschuldig is dan het klinkt. Het was de tijd van de bevrijdingstheologie, met de bekende cirkel zien – oordelen – handelen (ver – juzgar – actuar). Daarbij hoort dat je de wereld niet alleen als een groot netwerk bekijkt, maar ook leert letten op machtsverhoudingen en grote verschillen. Culturen en geschiedenissen lopen ver uiteen, er is alles van zeer arm tot zeer rijk, en toegang tot zowel materiële als geestelijke bronnen hangt van allerlei factoren af.

Een veelgebruikt begrippenpaar daarbij was ‘centrum’ en ‘periferie’. Met die twee woorden kun je de wereld als het ware in kaart brengen en begrijpen. Ze blijken als een filter te werken waardoor mensen overal hun eigen positie zien – en vaak

ook vanzelfsprekend vinden. Mensen in het centrum kennen zichzelf bijna automatisch macht toe; mensen in de periferie ervaren al even vanzelf dat ze gemarginaliseerd zijn. En het schema herhaalt zich telkens weer op kleinere schaal. Argentinië kan als geheel tot de periferie van Noord-Amerika en Europa behoren, maar binnen Argentinië vind je opnieuw centrum en periferie. Denk aan de vele sloppenwijken, soms midden in of aan de randen van een stad als Buenos Aires.

Tot zover het ‘zien’: zo zit de wereld, wereldwijd, in elkaar. En het oordeel? Dat was eigenlijk eenvoudig. Marginaliseren is een vorm van structureel onrecht, en daar moet iets aan gebeuren. ‘Handelen’ dus. Maar hoe?

Uittocht

Daarvoor laten bevrijdingstheologen zich inspireren door de Bijbel. Die Bijbel is daarbij niet in de eerste plaats een bron voor systematisch-theologische stellingen, maar een bron van inzicht in de werkelijkheid, en van handelingsperspectieven. Een verhaal dat daarbij steeds terugkomt, is de uittocht uit Egypte: het verhaal

van een volk dat van slavernij en afhankelijkheid op weg gaat naar vrijheid en zelfstandigheid. Interessant genoeg kan ook het Bijbelboek Handelingen hier een mooie bevrijdingstheologische bijdrage leveren. Al in het eerste hoofdstuk spreekt het over een beweging die reikt 'tot aan de uiteinden der aarde' (Hand. 1:8). Het is haast een inhoudsopgave: 'in Jeruzalem, in heel Judea en Samaria, tot aan de uiteinden van de aarde'. Meteen is de geografische dynamiek van het boek getekend. Wat volgt is inderdaad een beweging die zich stap voor stap uitbreidt: van Jeruzalem naar Judea en Samaria, vervolgens naar Syrië en Klein-Azië, en uiteindelijk naar Rome. Het evangelie baant zich een weg van de rand van de wereld naar haar politieke centrum.

Zo krijgt het woord 'wereldwijd' in Handelingen een eigen kleur. Wereldwijdheid betekent hier niet dat een centrum zijn invloed uitbreidt, maar dat een beweging die aan de rand begint zich, vaak aarzelend en soms tegen de stroom in, steeds verder vertakt. En dat gebeurt overigens niet volgens een strak plan. Visioenen, misverstanden, vervolgingen en toevallige ontmoetingen sturen het verhaal

telkens weer een andere richting uit. Wereldwijdheid verschijnt zo niet als een zorgvuldig ontworpen strategie, maar als een werkelijkheid die gaandeweg ontstaat.

Belangrijker nog: de beweging wordt in Handelingen telkens opnieuw in gang gezet vanuit de marge. Vervolging verdrijft gelovigen uit Jeruzalem naar Samaria (Hand. 8). De eerste verkondiging onder niet-Joden vindt plaats in Antiochië, door anonieme gelovigen uit Cyprus en Cyrene (Hand. 11:20). En de grote zendingsreizen van Paulus beginnen niet in Jeruzalem maar daar in Antiochië, een stad die zelf al buiten het traditionele religieuze centrum ligt.

Tegengif

Zo ontstaat er een merkwaardige dynamiek. Zeker, het evangelie bereikt grote steden en uiteindelijk zelfs Rome, maar de beslissende impulsen komen steeds weer van de periferie. Het is alsof de schrijver van Handelingen daarmee een tegenmodel – of zelfs een tegengif – aanreikt voor dat denken in centrum en periferie. Als het erop aankomt, blijkt de periferie niet afhankelijk van het centrum, maar is het eerder andersom. Werkelijke vernieuwing en bevrijding komen onverwacht, grillig en soms tegen alle verwachtingen in vanuit de marge.

Je kunt de compositie van Handelingen zelfs lezen als een vorm van subtiele, bijna subversieve humor. De beweging gaat 'tot aan de uiteinden der aarde' – en aan het eind van het boek blijkt dat nu net Rome te zijn. De stad die zichzelf bij uitstek als het middelpunt van de wereld beschouwde. Dat moet wel haast de ironie van het verhaal zijn: Rome – volgens zichzelf en alle anderen het centrum van de wereld – verschijnt uiteindelijk als niet meer dan een halte aan de rand van Gods verhaal.

Oud-rector Gerrit Immink: 'Wij zijn niet het middelpunt'

door Caspar Dullemond

'Hoe moet ik dat nou zeggen?'

Het is een tussenwerpsel dat Gerrit Immink, oud-rector van Hydepark en van de PThU, tijdens het interview verschillende keren gebruikt. Het is een kort uitstel tussen twee komma's, een pauze die hem de mogelijkheid biedt om een nog net wat betere formulering te vinden voor wat hij op dat moment wil vertellen. Maar het terloopse zinnetje staat misschien ook voor iets groters: een verlangen om zijn theologie zo weloverwogen mogelijk in woorden te vangen. Hij doet dit ook in zijn nieuwe boek Onweerstandbaar aangeraakt. Levensrecht geloven in een postchristelijke tijd, dat behalve een gids voor anderen ook een poging tot een eigen plaatsbepaling wil zijn, een persoonlijke verwoording van wat hij denkt en gelooft.

Grond

'Ik kom van een boerderij bij het buurtschap Daarle, in de gemeente Hellendoorn. Ver weg van alles. Ik had boer zullen worden. Of – als ik goed kon leren – onderwijzer. Maar ik wilde naar de universiteit. Waarom? Dat wist ik eigenlijk ook niet. Omdat ik de achtergrond van dingen wilde weten, denk ik nu. Ik was als kind al beschouwend. Ik herinner me dat ik als jochie meegang naar de veemarkt in Zwolle. Mijn jongste broer ging daar meteen een centje verdienen. Ik bleef toekijken: ik wilde weten hoe dat handjeklap ging. Fascinerend vond ik dat. Met het geloof had ik dat ook. Mijn vaders familie had een gereformeerde achtergrond. En mijn moeder kwam uit de Gereformeerde Gemeente. Dat spanningsveld tussen die twee, die totaal verschillende geloofsbelevingen, vond ik heel interessant. Ik was een bèta-leerling, goed in wiskunde en natuurkunde. Ik had geen idee wat ik wilde worden. Ik kende een paar academische beroepen: arts, veearts en dominee. Arts en veearts zag ik niet zitten. En dominee? Het was meer het geloof dat me boeide dan het ambt. En bovendien had ik beslist geen talenknobbel. Toch is het theologie geworden. Na de MULO en de HBS heb ik op het internaat Nieuw Ruimzicht gezeten om de oude talen bij te spijkeren. Daar kwam ik voor het eerst in aanraking met mensen uit de hele breedte van de kerk. Daar kwam ik erachter: verrek, ik ben bijna de enige hier die orthodox-christelijk is. Anderen noemden zich vrijzinnig of waren niet gelovig – of niet meer gelovig. Daardoor ben ik me echt gaan verhouden tot mijn eigen geloof. Ik dacht: wat ik van huis uit heb meegekregen, dat is nog niet zo gek. In de ontmoeting met anderen had ik op de een of andere manier toch grond onder de voeten. Toch duurde het nog wel even voor ik met de theologie in aanraking kwam. De propedeuse bestond uit talen, geschiedenis, filosofie. Pas daarna kwamen de kerkelijke vakken. De systematische theologie boeide me, maar ik koos toch voor de filosofie

als hoofdvak. Ik deed eerst de kerkelijke opleiding, maar ik wilde wel het doctoraalexamen behalen voordat ik de pastorie inging. Dus ik heb het kerkelijke deel van de opleiding vrij snel gedaan. Op zaterdag gingen de meeste studenten naar hun kerkelijke gemeente, jeugdwerk doen, enzovoorts. Ik studeerde dan.'

Haarscherp

'In de laatste zomer van mijn doctoraal heb ik een brief gestuurd naar Alvin Plantinga in Grand Rapids, een toen opkomend analytisch filosoof van Nederlandse afkomst. Hij nodigde me uit om bij hem verder te studeren. De overstap was gigantisch. Ze deden niet aan taalfilosofie, zoals in Utrecht. Het draaide om logica en metafysica. Ik kwam filosofisch wel in een soort walhalla terecht, maar ik moest echt op mijn tenen lopen; niet alleen qua taal en cultuur, maar vooral door de manier van denken. Bij het wekelijkse colloquium van de staf werd strikt wijsgerig geredeneerd en ze deden rustig een hele middag over één pagina tekst, meestal van Plantinga of Wolterstorff. Hoewel de theologie afwezig was, ging het

vaak wel over het Godsbestaan. Volgens Plantinga is het redelijker om wel in God te geloven dan niet, en hij zag niet in waarom hij als filosoof niet in God zou kunnen geloven. Haarscherp werd dan een wijsgerig argument tegen het Godsbestaan geanalyseerd en bekeken of het valide was. Het ging hem niet zozeer om een Godsbewijs, maar om het doorprikken van een ondeugdelijke bewijsvoering of redenering. Dat vond ik ijzersterk. Ook het seculiere denken heeft zijn zwakke plekken en ongegronde vooroordelen.'

Gerrit Immink (Daarle, 1951) studeerde theologie aan de Universiteit Utrecht en filosofie aan Calvin College en Notre Dame University. Tussen 1979 en 1987 was hij hervormd predikant in achtereenvolgens Waalwijk-Besoyen en Hoogeveen. In 1987 promoveerde hij in Utrecht bij Vincent Brümmer en Alvin Plantinga op het onderwerp 'divine simplicity'. Hij was lid van het rectorium van theologisch seminarie Hydepark (1987-1993) en daarna kerkelijk hoogleraar praktische theologie in Utrecht (1993-2006). Vanaf de oprichting in 2007 tot 2014 was hij rector en lid van het college van bestuur van de Protestantse Theologische Universiteit. In september 2016 ging hij met emeritaat.

Omschakeling

'Aan het eind van mijn verblijf vroeg Plantinga of ik in Amerika wilde blijven. Ik zei: nee, ik wil terug naar Nederland en daar dominee worden. En ik ga een proefschrift schrijven. Als ik daar was gebleven, dan was ik half in de filosofie

Lees verder

terecht gekomen. Maar ik ben toch in de eerste plaats theologisch geschoold. En ik wilde ook absoluut niet in een Amerikaanse kerk werken.

daarna in Hoogeveen. Toen ik solliciteerde als rector van Hydepark, vonden ze me aanvankelijk nog teveel filosoof. Wist ik wel genoeg van de

‘In het geloof worden we aangeraakt door een beweging van buitenaf’

Als dominee moet je daar op een “smooth, smile and simple” manier preken en daar ben ik helemaal niet geschikt voor. Ik ben inderdaad dominee geworden, eerst in Waalwijk-Besoyen en

pastoraal-psychologische kant van de theologie? Kon ik wel met groepen werken? Terechte vragen. Maar ik dacht: dat kan ik leren en dat wil ik leren. En dat heb ik ook laten zien. Maar het was eerlijk gezegd wel een hele omschakeling. En ik ben ontzettend dankbaar dat ik die stap heb mogen zetten.’

Geleefd geloof

‘Ik ben blij dat ik uiteindelijk in de praktische theologie terecht ben gekomen. Daardoor ben ik veel meer in aanraking gekomen met het geleefde geloof, met hoe het geloof gestalte krijgt in je leven, met de antropologische dimensie van het geloof. Tegelijkertijd heb ik de theologische dimensie vastgehouden: de werkelijkheid van de levende God. Misschien is het wel zo dat ik mijn hele werkzame leven al aan het tobben ben om de levende betrekking tussen God en mens te doordenken. Ik krijg het maar niet in de vingers en eigenlijk ben ik daar ook wel dankbaar voor. Anders wordt het te geharnast. Theologie is gelukkig uiterst complex. Daar zit mijn fascinatie in. Ik ben altijd gefascineerd geweest door het geloof, door de werkelijkheid van de Drie-enige. En ik moet ook zeggen dat ik misschien teveel bezig ben geweest met het doordenken van die fascinatie. Je kunt zo met die fascinatie bezig zijn dat je vergeet om uit

*Gerrit Immink als eerste rector van de PThU in 2007.
Naast hem voorzitter dr. Henk van der Sar.*

het geheim te leven. Misschien heb ik dat in dit laatste boek een beetje rechtgetrokken. Het is wetenschap én vroomheid. Ik had mezelf voor- genomen om in dit boek iets meer te zeggen over het geloofsleven. Vanuit het idee: als ik het nu niet durf te zeggen, durf ik het nooit. Toch doe ik dat als theoloog. Het boek gaat over mijn theologie en over mijn geloof. Maar die twee vallen niet samen. Het geloof kan niet zonder die reflectie. Als je de evangeliën leest... Als je Paulus leest... Dat staat bol van de theologie!

Van buitenaf

‘Voor mij is essentieel dat we in het geloof aangeraakt worden door een beweging van buitenaf. Noem het de adem van God of de Geest van Christus. Wie gelooft, haalt de inspiratie niet uit zichzelf. Het christelijk geloof is excentrisch. Het gevaar van deze tijd is dat we het geloof te binnen-wereldlijk maken, dat we de mystieke waarneming veronachtzamen. Bij veel geloofsrichtingen – evangelisch, zwaar orthodox, maar ook wel vrijzinnig – wordt erg veel waarde gehecht aan de geloofservaring, op het gevaar af dat wij zelf het middelpunt worden. Terwijl de kern van het christelijk geloof is dat we genade ontvangen en in Christus vrijgesproken worden.

Macht

‘We ervaren hier beneden iets van boven. Dat de werkelijkheid van de levende God transcendent is, wil beslist niet zeggen dat wij er geen enkel begrip van kunnen hebben. Wie gelooft, krijgt een levend besef van Gods gerechtigheid, liefde en barmhartigheid. De christelijke gemeente beoefent dat voortdurend in de gemeenschap met Christus. Dat is een vitaal inzicht nu we gaandeweg terechtkomen in een samenleving waarin brute machtsuitoefening en eigenbelang de kop opsteken.’

Cirkelen om het geheim

‘Ja, ik probeer het steeds rond te denken. Maar als je het rond krijgt, dan is het geheim weg. En het gaat juist om dat geheimenis van God. Als je het geheim, hoe moet ik dat nou zeggen, in je broekzak kunt stoppen, dan ben je het al kwijt. Het geloof blijft wat mij betreft een geheimenis. Dus alle boeken in deze studeerkamer en in alle theologische bibliotheken... Ze cirkelen om het geheim. Verder komt het niet. Maar dat is juist het mooie, dat fascineert. Een voorbeeld. Ik wilde onlangs een woord uit het Johannes-evangelie nazoeken en toen kwam ik een artikel van Bultmann tegen. Toen ik het las dacht ik: oh heerlijk, wat een geleerdheid, prachtig. En ook: wat helder

‘Het boek gaat over mijn theologie en over mijn geloof. Maar die twee vallen niet samen’

Dat er een stem van God over ons leven klinkt, een stem die bevrijdt, die vernieuwt, die de boel openbreekt. Dat is iets transcendent: het komt niet uit ons op, het komt tot ons. We kunnen er uit de ervaring over praten, maar het komt van buitenaf. Als dat er niet meer is... Als je niet meer aangeraakt wordt door de scheppende Geest van God, door de levendmakende Geest van Christus, dan houdt het geloof op. Dan kun je beter seculier worden.’

eigenlijk! En tegelijk ook weer niet, want hij probeert ook iets te verwoorden wat niet te verwoorden is. Vaak denk ik bij mezelf: ik had toch iets beter moeten opletten tijdens mijn studie. Nu kijk ik terug en nu kan ik bepaalde gedachten beter plaatsen. Ik vind dat je in elke levensfase de plicht hebt om naar vermogen het geloof voor jezelf te verantwoorden, inzichtelijk te maken, te doorgronden. Ik ben net 75 geworden. Op weg naar de tachtig, als ik het beleven mag. En nog steeds verkrijgt de theologie als wetenschap het geloofsleven.’

Mystiek en materie: twee inaugurele redes aan de PThU

Prof. dr. Louise Nelstrop sprak over christelijke mystiek; prof. dr. Mirella Klomp over de materiële werkelijkheid. Beide hoogleraren hielden afgelopen najaar hun inaugurele rede.

Nelstrop (foto onder) was op 30 september de eerste, met een pleidooi voor een hernieuwde aandacht voor christelijke mystiek. Deze mystiek is niet los te zien van de Bijbel, betoogde zij in haar inaugurele rede bij het aanvaarden van de leerstoel kerkgeschiedenis: 'De Bijbel had een cruciale invloed op het denken van mystici. Hun exegetische daagt ons uit om opnieuw na te denken over ons begrip van essentiële christelijke ideeën, zoals wat het betekent om God lief te hebben.' Er is veel te winnen voor de kerkgeschiedenis door de christelijke mystiek hernieuwde aandacht te geven, aldus Nelstrop, zoals dat ook gebeurde in de middeleeuwen. Christelijke mystici verlegden toen al de grenzen van de theologie: 'Vrouwelijke mystici waren de eersten die het recht van de

vrouw verdedigen om de Bijbel uit te leggen. Het is vreemd dat wij vandaag vergeten zijn dat deze christelijke mystici ook moedige exegetische pioniers waren.'

Alginaatpleister

De oratie van Klomp als hoogleraar praktische theologie vond op 31 oktober plaats in het glazen kassencomplex Noordertuin in

Utrecht. De locatie was een speelse verwijzing naar het paradijs: de tuin van Eden waarover wordt verteld dat de eerste mensen, Adam en Eva, er leefden nadat ze zelf uit grond geschapen waren. 'God is dol op materie', stelde Klomp. Aan de hand van twee Bijbelteksten liet zij zien dat de verhalen over de God die zelf mens wordt en de mens die van grond gemaakt is, ook betekenen dat de christelijke God zich laat vinden in materie.

In haar oratie betoogde zij dit niet alleen, het klonk ook in poëtische en muzikale vorm. De compositie 'Grondstof', waarvoor ze als Theoloog der Nederlanden een opdracht verstreekte en die tijdens haar oratie werd uitgevoerd, stelde God voor als wisselwoning, als alginaatpleister, als mijnopzichter en als bietenplak. 'We kunnen het Woord van God niet diep genoeg in de materie trekken, dus materie verdient vanuit christelijk perspectief meer goede aandacht', aldus Klomp.

Beide redes zijn te downloaden op pthu.nl.

Promotie: Mere materiality?

'Wist je dat alle wetenschappelijke kennis die we vandaag hebben al in de Bijbel is voorzien?' Deze uitspraak is geen exclusief christelijke claim. Sinds de mens de vrucht van de moderne wetenschap heeft geproefd, hebben vrijwel alle religies soortgelijke beweringen gedaan. Nergens is dat duidelijker dan in India, een land vol religieuze diversiteit. Op 24 november verdedigde Charles Christian zijn proefschrift over de spanningen die ontstaan wanneer religie 'meelift' op de rug van de wetenschap – en over de ruimte die dit opent voor een dialoog over Gods relatie met de natuur. Zijn proefschrift draagt de titel *Mere Materiality? Towards an Indian Christian Theology of Nature*. Zijn promotores waren prof. dr. Benno van den Toren en prof. dr. Paul van der Velde.

Promotie: Het boek Daniël

Jürgen Gruhler promoveerde op 20 januari op zijn proefschrift *The Book of Daniel: An Examination of Its Composition, Message, and Transmission Using Delimitation Criticism*. Het Boek Daniël – meer dan de meeste boeken van het Oude Testament – benadrukt de hoop op de eeuwigheid. Gruhler is bij zijn studie uitgegaan van de traditionele indeling door middel van spaties in de tekst. Het werd duidelijk dat deze oude structuur niet alleen een tekstuele onderverdeling is, maar ook functioneert als een patroon van accentuering, dat laat zien dat God, ondanks wereldlijke crises, de soevereine heerser blijft en uiteindelijk Zijn eeuwige koninkrijk zal vestigen. Gruhlers promotores waren prof. dr. Klaas Spronk en prof. dr. Marjo Korpel.

Promotie: De kenotische controversie

Het proefschrift dat Pierre-Sovann Chauny op 17 februari verdedigde, onderzoekt de kenotische controversie aan de hand van een vergelijkende analyse van de christologische geschriften van Charles Gore en B.B. Warfield. Het doorbreekt de wijdverbreide aanname dat kenotische christologieën een radicale breuk met de klassieke dogmatiek zouden vormen, terwijl hun critici enkel de traditie zouden verdedigen tegen de moderniteit. Het proefschrift, getiteld *Entre tradition et modernité. La controverse kénotique dans les écrits christologiques de Charles Gore et de Benjamin B. Warfield*, betoogt dat de verhouding tussen traditie en moderniteit in de christologie van het late negentiende en vroege twintigste eeuw complexer en wederkeriger is dan vaak wordt aangenomen. Chauny's promotores waren prof. dr. Maarten Wisse en prof. dr. Arnold Huijgen.

Dit boek beschrijft in 54 verhalen de ervaringen van artsen op het gebied van euthanasie. De verhalen zijn eerlijk en ontroerend, soms kritisch of confronterend. Artsen spreken zelden openlijk over hun ervaringen met euthanasie, maar in *Euthanasie en de dokter* doen tientallen artsen dat wel. Dit is daarom uniek in zijn soort. De verhalen zijn toegankelijk ingedeeld in acht groepen, variërend van 'autonomie van de patiënt' tot 'persoonlijke grenzen van de arts' en 'euthanasie in een instelling'. Een buitengewoon belangrijk boek ook voor predikanten en andere theologen.

Theo Boer, Stef Groenewoud en Wieke Ligtenberg,
Euthanasie en de dokter. 54 ervaringsverhalen van artsen.
Utrecht: Skandalon
2026, 264 pp., € 27,99

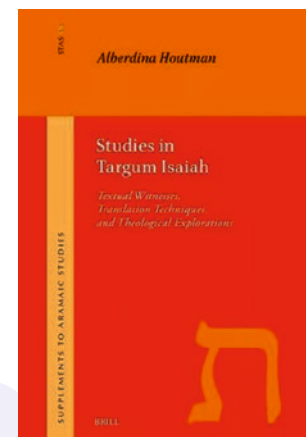

**Leon van den Broeke
en Klaas-Willem de Jong
(red.),**

*De Synode van Dordrecht
1574. Liturgisch
kerkrecht (Deddens
Kerkrecht Serie 8).*
Kampen: Summum, 2024,
ISBN: 978-9-49270-162-6;
386 pp.

In juni 2024 was het 450 jaar
geleden dat de Synode van Dordrecht
1574 bijeenkwam. Het was meer dan een
particuliere synode: naast Zuid-Holland zond ook
Zeeland afgevaardigden. Ze nam een opvallend
groot aantal besluiten over de eredienst. Daarop
richt zich dan ook een belangrijk aantal bijdragen in
deze bundel: de liturgische besluiten in katholiek
perspectief, de relatie tot oudere gereformeerde
gegevens, het orgel, de invloed op latere
liturgische uitgaven, het huwelijk en de
begrafenisliturgie.

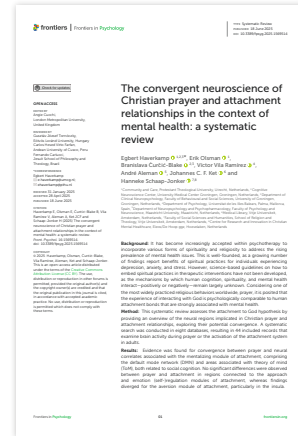
Met dit boek presenteert
emeritushoogleraar Dineke Houtman de
synthese van dertig jaar intensief en gezaghebbend
onderzoek naar de Aramese Targoem van het Bijbelboek
Jesaja. Het boek biedt een beschrijving en vergelijking van
de belangrijkste handschriften van de Targoem Jesaja, gevolgd
door een analyse van de gehanteerde vertaaltechnieken. In een reeks
thematische essays verkent Houtman vervolgens de theologische
perspectieven die in deze Aramese vertaling zichtbaar worden. In
het afsluitende hoofdstuk bespreekt Houtman de mogelijkheden én
valkuilen van intertekstuele vergelijking met het Nieuwe Testament.
Hoewel sommige delen vooral specialisten aanspreken is het
boek als geheel relevant voor een breed publiek binnen de
Bijbelwetenschappen. Judaïsten, vertaalwetenschappers,
nieuwtestamentici en historisch-theologen vinden hier een
diepgravende en tegelijk toegankelijke studie die de
blijvende betekenis van de Targoem Jesaja
overtuigend laat zien.

Alberdina Houtman,
*Studies in Targum
Isaiah: Textual
Witnesses, Translation
Techniques,
and Theological
Explorations.*
Leiden: Brill, 2025,
401 pp., €114,45

Het is niet gebruikelijk om in deze rubriek ook tijdschriftartikelen op te nemen, maar in deze systematische literatuuroverzichtsstudie zit een boek werk. De auteurs beschrijven de neuropsychologische overeenkomsten tussen christelijk gebed en hechtingsrelaties in het brein. De studie benadrukt dat deze neurale convergentie ondersteuning kan bieden voor het integreren van spirituele praktijken in de psychotherapeutische context. Verder onderzoek is nodig om te beoordelen of de verschillende relationele patronen die met verschillende hechtingsstijlen samenvallen, ook tijdens gebed worden aangesproken.

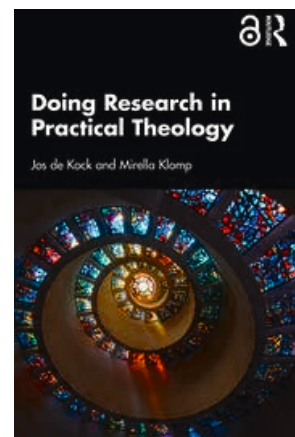
Bart Haverkamp, Erik Olsman e.a.,
'The convergent neuroscience of Christian prayer and attachment relationships in the context of mental health: a systematic review'.
 Frontiers in Psychology, 16,
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1569514>

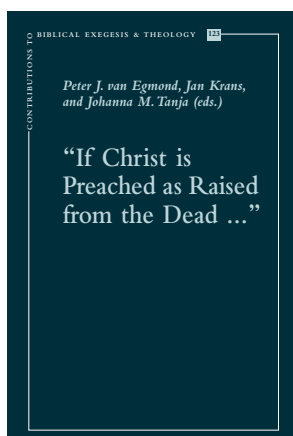
Jan A.B. Jongeneel,
Wereldwijd metgezel: Memoires van een missioloog.
 Leeuwarden:
 Jongbloed, 2026.
 248 pp., € 20.

Deze memoires beschrijven het professionele leven van de auteur als hervormd predikant, docent en hoogleraar Jan Jongeneel in Indonesië, Nederland en de USA (vanaf 1971). Het boek laat duidelijk zien hoe hij wereldwijd nauw met christenen uit de oecumenische, evangelische en pinksterbeweging samenwerkte en contacten met de aanhangers van andere godsdiensten onderhield. Als blijk van waardering benoemde de Universiteit Utrecht hem na zijn pensioen tot honorair emeritus hoogleraar. In de slothoofdstukken plaatst de auteur zijn vele kerkelijke en academische werkzaamheden in een breed kader. Zo blikt de auteur, enerzijds weemoedig en anderzijds dankbaar, terug op zijn veelzijdige en veelomvattende activiteiten in een tijd waarin de grootste naoorlogse veranderingen zich in protestants Nederland voltrokken. Prof. dr. Gijsbert van den Brink schreef het Word Vooraf.

Dit boek wil een toegankelijke en overzichtelijke gids zijn op het terrein van hoogwaardig praktisch-theologisch onderzoek. Deze praktische handleiding begeleidt (master- en PhD)studenten stap voor stap bij het opzetten, uitvoeren en afronden van een succesvol onderzoekstraject. De auteurs, ervaren onderzoekers en begeleiders van onderzoek, bespreken systematisch de kernvragen die in elke studie binnen de praktische theologie aan bod komen. Met een pragmatische insteek, gecombineerd met voorbeelden uit recent gepubliceerde casestudies, spreekt dit boek zowel beginnende onderzoekers als ervaren supervisors aan. Aan het einde van ieder hoofdstuk zijn reflectievragen opgenomen. Dankzij de Open Accessversie, beschikbaar via www.taylorfrancis.com, is deze waardevolle kennis vrij toegankelijk onder een Creative Commons Attribution-No Derivatives (CC BY-ND) 4.0 licentie.

Jos de Kock en Mirella Klomp,
Doing Research in Practical Theology.
 London: Routledge 2026.
 ISBN 9781032120010,
 216 pp. € 51,-

Peter van Egmond, Jan Krans en Johanna Tanja (eds.),
"If Christ is Preached as Raised from the Dead..."
Studies in Honour of Riemer Roukema on the Occasion of His Retirement, Contributions to Biblical Exegesis & Theology 123,
 Leuven: Peeters, 2025,
 € 105, gratis te downloaden via <https://bit.ly/4aqDvgL>.

Deze bundel artikelen werd onlangs aangeboden aan prof. dr. Riemer Roukema ter gelegenheid van zijn emeritaat en afscheid van de PThU. Centraal staat een thema waar hij zelf ook meermaals over publiceerde: de opstanding van de doden, in het bijzonder Paulus' beroemde bespreking van de opstanding in 1 Korinthe 15, maar ook als een breder bijbels en theologisch thema. De onderwerpen van de 23 bijdragen variëren van de wortels van het geloof in de opstanding in de Hebreeuwse Bijbel, via rabbijnse kwesties en uitspraken in het Nieuwe Testament, tot de latere receptie en theologische ontwikkeling in het vroege christendom en ver daarna. Deze breedte weerspiegelt de onderzoeksgebieden waaraan Riemer Roukema tijdens zijn academische carrière heeft bijgedragen, maar ook zijn aandacht voor het dagelijkse geloofsleven in de kerken die hij trachtte te dienen.

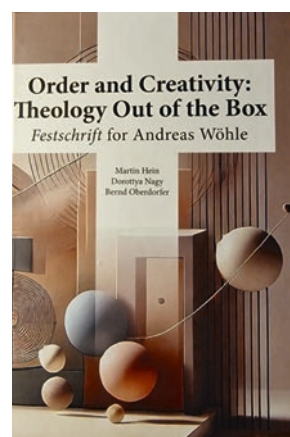

Marco Blokhuis en Jan Dirk Wassenaar,
Het kerkinterieur op de schop. De gevolgen van de Reformatie voor de middeleeuwse kerken in Nederland.

Walburg Pers,
Zutphen; hardback,
248 p.; prijs: € 34,99.
ISBN 9789464566376.

Nadat de Reformatie in ons land voet aan de grond had gekregen, werden de kerken gezuiverd van alles wat aan de katholieke eredienst herinnerde. Dat is althans het gangbare beeld. Aan de hand van tal van voorbeelden uit oude stads- en dorpskerken laten de auteurs zien dat toch veel middeleeuwse interieuronderdelen (preekstoelen, koorhekken en orgels) gehandhaafd zijn en dat nieuwe (doophekken, pilaarbanken en tekstborden) eraan zijn toegevoegd. Ook staan de auteurs stil bij verwijderde onderdelen die later weer zijn teruggebracht, zoals doopvonten, muurschilderingen en nissen. Met speciale aandacht voor het vroegste protestantse zilveren avondmaalsgerei biedt *Het kerkinterieur op de schop* een fraai overzicht van de interieurs van protestantse kerken en het gebruik ervan, met nadruk op de periode van 1572 tot halverwege de zeventiende eeuw.

'Out of the box' is een rake typering voor het soort caleidoscopische theologie dat dr. Andreas Wöhle gedurende zijn werkzame leven als luthers academisch theoloog, predikant, oecumenisch bestuurder, kerkleider, kook- en smaakspecialist, jazzmusicus en performance artiest heeft ontwikkeld. In de vier secties van het boek komen al deze facetten, in de spiegel van bijdragen van theologische en artistieke levensweggenoten aan bod. De muzikale en anderszins artistieke bijdragen zijn via QR-codes vanuit het boek online toegankelijk gemaakt. Qua opmaak en presentatie een boek om in te 'neuzen'. Theologie om van te genieten!

Martin Hein, Dorottya Nagy en Bernd Oberdorfer (red.),
"Order and Creativity" Theology Out of the Box – Festschrift for Andreas Wöhle (English/Deutsch/Nederlands).

Den Haag: Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel 2025. € 25,-

Theologisch activisme in verbondenheid is misschien wel de kortste manier om het werk en denken van Heleen Zorgdrager samen te vatten. Met haar activiteit en activisme in en tussen allerlei netwerken stelde Heleen zich in haar professoraat op als tussenpersoon tussen maatschappij en academie. Theologie gaat bij Zorgdrager om het belichaamde, het geleefde leven, en de verbindingen met allerlei personen en netwerken is daarbij onmisbaar. Dat Zorgdrager deze verbindingen met verve heeft onderhouden blijkt uit het *Festschrift* ter gelegenheid van haar emeritaat op 27 januari 2026. Er was bereidheid en enthousiasme bij vijftig auteurs om haar te eren met een bijdrage aan dit boek. Bijdragen die de breedte van Zorgdragers werk in academie en samenleving aan het licht brengen.

Open Access: <https://theoluniv.ub.rug.nl/799/>.

Ook beschikbaar als hardcover voor €25,-
(mail naar djvankleeff1@pthu.nl)

Dorottya Nagy, Jordi van Kleeff en Klaas Bom (red.),
Theology in Action. A Festschrift in Honour of Heleen Zorgdrager.
Utrecht: Protestantse Theologische Universiteit 2026. 368 pp.

Advertentie

Dominass predikantenpakket

De verzekering voor predikanten!

DOMINASS
ASSURANTIËN BV | ANNO 1987
assurantie adviesbureau voor theologen

Kennis van zaken en uitgekiend verzekeringspakket met dekking voor de bijzondere risico's voor u als predikant. Onze specialisten zijn betrokken bij uw persoonlijke situatie en zetten zicht dagelijks in om de verzekeringen van ruim 3.700 predikanten te beheren.

**Kennismaken is eenvoudig:
bel 0344 642 404**

VERZEKEREN BIJ HET KOSCHEN
QUINTES

Dorpsstraat 10 | 4033 EX Lienden
www.dominass.nl | info@dominass.nl

19 MEI 2026 DE PROEFTUIN

Dit voorjaar was schrijver Mariken Heitman *artist in residence* aan de PThU. Tijdens deze bijeenkomst delen Heitman en theoloog Joyce Rondaj enkele hoogtepunten van dit verblijf. Het publiek krijgt op interactieve wijze een kijkje achter de schermen van een unieke kruisbestuiving tussen kunst en theologie. Plaats: PThU, Jansdam, Utrecht. Tijd: 15.00-17.00 uur. Met hapje en drankje. Kosten: € 7,50. Aanmelden via pthu.nl.

29 MEI 2026 CHRISTEN ALLEEN?

Tijdens de bijeenkomst bespreken we de identiteit en de roeping van de christelijke gemeenschap als minderheid, naar aanleiding van de uitdaging van en ontmoeting met de islam. Boekpresentatie met lezingen en workshops rond *Identity and Vocation of Christian Minority Communities; A Conversation with Religious Sources* van Bernhard Reitsma en Erika van Nes-Visser (eds.). Plaats: Huis van Vrede, Utrecht. Tijd: 13:30 - 17:30. Aanmelden via pthu.nl. Zie ook het nieuwsbericht op pagina 8.

8 EN 9 JUNI 2026 'VRIJMOEDIG' PREEKFESTIVAL

Twee dagen vol inspiratie voor ieder die vrijmoedig het evangelie verkondigt; dat belooft de tweede editie van het Preekfestival te worden. Met workshops, vieringen en lezingen schudden we de stad wakker waar theologie in Nederland begon: Utrecht. Met keynote-lezingen van Samuel Wells en Anne Zaki. Locaties: PThU, TUU en Jacobikerk. Aanmelden via pthu.nl.

18 TOT EN MET 22 AUGUSTUS 2026 CONSIDER YOUR CALLING!

De Europese Bibliodrama Workshops kennen een inspirerend programma rond diverse roepingsverhalen en teksten over roeping. Met dit aanbod

levert het Nederlandse EBW-team een bijdrage aan de missie om ervoor te zorgen dat bibliodramapraktijkbeoefenaars zich professioneel blijven ontwikkelen. Plaats: Dominicanenklooster, Huissen. Meer informatie op pthu.nl.

28 SEPTEMBER EN 5 OKTOBER 2026 HET NIEUWE TESTAMENT MET JOODSE TOELICHTINGEN

Wat doe je als je vragen krijgt over anti-Joodse teksten in het Nieuwe Testament? Hoe reageer je als je geconfronteerd wordt met uitspraken over Joden die gebaseerd zouden zijn op het Nieuwe Testament? Voor predikanten, kerkelijk werkers en andere geïnteresseerden die bovenstaande situaties herkennen is deze nieuwe cursus een must. Docenten: prof. dr. Lieve Teugels en dr. Jan Krans. Plaats: PThU, Jansdam, Utrecht. Kosten: € 730. Deadline inschrijving: 1 september 2026.

28 OKTOBER EN 25 NOVEMBER 2026 DEMENTIE: PASTORALE EN THEOLOGISCHE UITDAGING

Hoe ga je om met mensen uit de gemeente die dementie krijgen? Hoe kun je hen pastoraal begeleiden? In hoeverre is het beeld dat je zelf hebt van dementie daarbij helpend of belemmerend? Hoe kom je tot een 'theologie van dementie'? In deze basis cursus ga je aan de slag met de vraag hoe je als pastor de mens met dementie zo goed mogelijk kunt ontmoeten. Docenten: Annemarie Roding-Schilt, Saskia Danen, prof. dr. Thijs Tromp, prof. dr. Erik Olsman. Plaats: TUU, Plompetorengracht, Utrecht. Kosten: € 715. Deadline inschrijving 15 september 2026.

Het complete nascholingsaanbod vindt u op pthu.nl/onderwijs/nascholing/